

Кастусь БАРУТА

РАЗ, ДВА... ТЭРАПІЯ СМЕХАМ

Савелій ПАЎЛАЎ
ТЭРАПІЯ СМЕХАМ.
Сатыра і гумар.
Мінск: Чатыры чвэрці, 2014.

Ірына ФОМЕНКОВА
СМЕХ ДЛЯ ВСЕХ.
Рассказы.
Минск: Четыре четверти, 2014.

Анатоль ЗЭКАЎ
ТАРЫ-БАРЫ.

Літаратурныя пародыі.
Мінск: Чатыры чвэрці, 2015.

Мікола ШАБОВІЧ
ПРЫКОЛЫ АД МІКОЛЫ.
Літаратурныя пародыі.
Мінск: Чатыры чвэрці, 2015.

Василь ТКАЧЕВ
НА ВСЕ СЕЛО ОДИН МУЖИК.
Рассказы.
Минск: Четыре четверти, 2015.

Пра тое, якая жыватворная сіла — смех, можна прывесці шмат выказванняў. Не менш іх і пра тое, як смех дазваляе чалавеку станавіцца духоўна святлейшым, маральна чысцейшым. Ці не самае знакамітае сярод гэтых выказванняў — «Смеючыся, чалавецтва развітваецца са сваімі недахопамі». Аднак правільным будзе і такое меркаванне: «Сухая тэорыя, мой сябра, а дрэва жыцця пышна квітнее». Але паколькі тэорыя ёсць тэорыя, дык лепей усё праверыць на практыцы.

Гэтым і кіравалася выдавецтва «Чатыры чвэрці», засноўваючы серыю «Несур'ёзна пра сур'ёзнае». Дарэчы, не лішне нагадаць, што яно хоць і не дзяржаўнае, некаторым і дзяржаўным выдавецтвам паказвае прыклад таго, як трэба працаваць. Каб і кнігі цікавыя выходзілі, ды і, што сёння асабліва актуальна, яны былі запатрабаваныя чытачом.

Першай у новай серыі выйшла кніга сатыры і гумару Савелія Паўлава «Тэрапія смехам». Аўтар яе — чалавек знаны, выдаў шмат кніг, якія не прайшлі незаўважанымі як з боку чытачоў, так і крытыкі. С. Паўлаў — таксама вядомы дзяржаўны дзеяч, прымаў актыўны ўдзел у міжнародным жыцці Беларусі. Таму невыпадкова ў кнізе «Тэрапія смехам» з'явіліся і раздзелы «З жыцця вярхоў» і «З вандравак па Штатах», у якіх ён дае сваю ацэнку шмат якім падзеям, выступаючы ў асноўным як сатырык.

Ды толькі не адна сатыра вабіць С. Паўлава. Дарэчы, ягонай кнізе «Імперская параноя» ў свой час была прысуджаная прэмія Саюза журналістаў СССР. Утульна адчувае сябе С. Паўлаў і ў гумарыстычным амплуа. Асабліва гэта відаць па гэтай кнізе з такой трапнай назвай — «Тэрапія смехам». Не адмаўляючы арыгінальнасці той назвы, што ўзята выдавецтвам для гэтай бібліятэчкі — «Несур'ёзна пра сур'ёзнае», не сумняваюся, што не менш бы падышло да яе і найменне «Тэрапія смехам». Дый, як вядома, коней на пераправе не мяняюць. Тым больш іх не мяняюць, калі адразу быў узяты ўпэўнены разгон, што і пацвердзіла кніга «Тэрапія смехам».

Напісанае С. Паўлавым — гэта не смех дзеля смеху, хоць, пагадзіцеся,

пасмяцца ўволю таксама нікому не супрацьпаказана. Апаবাদанні, гумарэскі, карацелькі С. Паўлава, дый творы іншых жанраў выклікаюць і жаданне пільней прыгледзецца да самога жыцця. Бо ўсё, пра што расказвае пісьменнік, пра што ён піша, узята з паўсядзённасці, пра што сведчаць ужо самі назвы асобных раздзелаў: «З летапісу перабудовы», «Непрызнаныя геніі», «Перабудовачны фальклор», «Байкі ў прозе, жарты, прытчы».

Дарэчы, пра фальклор, падказаны так званай перабудовай. Нельга не пагадзіцца з С. Паўлавым: «[...] такія асяродкі сатыры і гумару, як Аўцюкі, ёсць у многіх гарадках і вёсках Беларусі. Там жывуць вясёлыя і мудрыя людзі». Адзін з іх Пракоп. Аўтар кнігі «Тэрапія смехам» прызнаецца, што ён жыве ў яго роднай вёсцы, а гэта на Браслаўшчыне: «Руплівы працаўнік, востры на язык жартаўнік. Адны пра яго кажуць: “Хадзячая энцыклапедыя”. Другія пярэчаць: “Не, інстытут грамадскай думкі...” А Пракоп пасміхаецца блакітнымі, як браслаўскія азёры, вачыма ды захапляецца чароўным, як казка, прывабным, як пацалунак жанчыны, ды супярэчлівым, як тая ж жанчына, светам...» Дый Нупрэі не на шмат ад яго розніцца. Яны — дасціпныя, душэўна прыгожыя і мудрыя вяскоўцы. Ім і дае слова ў некаторых сваіх творах С. Паўлаў.

Сапраўды, атрымалася свайго роду тэрапія смехам. У народзе што кажуць тады, калі ёсць пачатак нечаму новаму і важнаму? Як запражэш, так і паедзеш. Другой у гэтай серыі выдавецтва «Чатыры чвэрці» стала кніга Ірыны Фамянкавай «Смех для всех». Таксама ёсць з чаго ўсміхнуцца, над чым паразважаць, напрыклад над тым, як нярэдка ў паўсядзённым жыцці шмат значыць выпадак, як ён можа паўплываць на чалавека. Творы ж І. Фамянкавай маюць дакументальную аснову. Гэта, безумоўна, як бы прывязвае аўтара да таго, што было і як было. Значыць, у пэўнай ступені скоўвае мастакоўскія мажлівасці. З другога боку, дазваляе быць пераканаўча-праўдзівай.

Анатолія Зэкава ў пісьменніцкім асяродку звычайна заўсёды сустракаюць з усмешкай. Аднак не толькі таму, што ён

нязменная вясёлы, дасціпны, за словам у кішэню не лезе. На жартаўлівы настрой уплывае і ягонае прозвішча. Асабліва напярэдадні якой-небудзь чарговай амністыі. Абавязкова знойдзецца хто-небудзь, ды і не зласліва заўважыць: «Яшчэ, здаецца, і не выпускалі, а ты ўжо на волі».

Дарэчы, пра прозвішчы. Прызнаюся шчыра, пакуль не ўзяў у рукі Анатолеву кнігу «Тары-бары», і не ведаў, што сваё гучнае прозвішча Зэкаў атрымаў толькі на другім годзе жыцця, а хадзіць і размаўляць вучыўся пад матчыным — Зарэцкім. Гэтыя звесткі я пачэрпнуў з даведкі «Пра аўтара», змешчанай у канцы кнігі. Інфармацыя пра аўтараў падаецца і ў іншых кнігах серыі. З той толькі розніцай, што ў адных выпадках гэтыя звесткі сціслыя, у іншых — разгорнутыя.

Слова пра Зэкава, хоць і напісана ад трэцяй асобы, сумняецца не даводзіцца: пра сябе раскажаў сам А. Зэкаў. З уласцівым яму гумарам, з характэрным для яго досціпам. Таму сама даведка «Пра аўтара» ўспрымаецца... Нават жанр не магу вызначыць. Ды не ў жанры, зразумела, справа. Галоўнае, што гэта чытаецца. Не горш за самі пародыі. Дый, як у той кулінарыі: не важна, як гатаваў, абы толькі смачна было есці.

Пачастунак жа ад А. Зэкава, як і ў іншых яго кніжках сатыры і гумару (а ёсць жа ў яго яшчэ і зборнікі прозы, «сур'ёзных» вершаў, кнігі казак і апавяданняў для дзяцей) атрымаўся такі, што гэта можна вызначыць словам, якое так любіў паўтараць незабыўны Ян Скрыган. Праўда, Іван Аляксеевіч прамаўляў гэта з іншай нагоды, часцей праводзячы якую-небудзь дэгустацыю, але і «дэгустацыя» пародый А. Зэкава, несумненна, патрапляе пад гэтае трапнае і такое беларускае слова.

Не адзін дзясяткаў паэтаў трапілі ў поле зроку парадыста. Некаторыя з іх не адзін раз. Дый тыя, на каго А. Зэкаў яшчэ пародыю не напісаў, гатовыя ледзь не ў чаргу станавіцца, каб толькі ён звярнуў на іх увагу. Такое стаўленне да яго невыпадковае. З той жа даведкі «Пра аўтара» даведваемся: «А зробленая аднойчы заява парады-

ста, што пародыі ён піша на лепшых паэтаў, бо слабыя вершы ўжо самі па сабе пародыя, выклікала ў літаратараў хутчэйшае жаданне трапіць у лік парадзіраваных: каму ж не хочацца быць лепшымі?! Адно што радкі з уласных вершаў не прапануюць, каб парадыст меней часу губляў на чытанне іх кніг, а болей засяроджваўся на напісанні ўласных пародый».

Ды, як вядома, ахапіць неахопнае немагчыма. Наколькі А. Зэкаў пладавіты парадыст, але ўсіх усё адно «абагрэць» не можа. Шанцуе толькі шчасліўчыкам, а ў гэты шэраг патрапілі Мікола Аўрамчык, Анатоль Вярцінскі, Раіса Баравікова, Міхась Башлакоў... Дый многія іншыя. Ці не на кожную літару алфавіта іхнія прозвішчы пачынаюцца. А парадыст Зэкаў-сявец не абышоў увагай і Тацяну Сівец. Каб таксама не пакрыўдзіць. Бо як атрымліваецца? Таго спарадзіраваў, гэтага... А, зноў жа, чаму пра мяне забыўся?

Прыкладаў, колькі ўдаюцца А. Зэкаву пародыі, прыводзіць не буду. Амаль усе яны пададзеныя так, што відавочна: пісаў гэта чалавек невыпадковы, а той, хто на пародыях зубы з'еў. Калі якую заўвагу і рабіць, дык хіба толькі такую. Калі-нікалі асобныя радкі гучаць крыху... Ці фрывольна, ці то вольна. Дый, калі сур'ёзна разважыць, а што тут кепскага. Гумар на тое і гумар. Ён, а тым больш сатыра, ніколі «салодкімі» не бываюць. Наконт жа солі... Зноў жа справа густу. Тое, што аднаму перасолена, іншаму падацца... недасоленым. Так што застаецца чытаць пародыі А. Зэкава і даваць ім ацэнку, зыходзячы з уласных меркаванняў. Такія вось тары-бары...

Прызнаны майстра гумарыстычна-сатырычнага цэху і Мікола Шабовіч. Як і А. Зэкаў, ён асабліва паспяхова выступае ў жанры пародыі. Дый, на што таксама нельга не звярнуць увагу, абавязкова знаходзіць для сваіх твораў арыгінальныя загаловкі. Назва ж адной з ягоных кніг — «Хор болей не спявае» — такая, што сама просіцца для напісання пародыі. Адразу з'яўляецца жаданне паразважаць, што ж такое нечакана з гэтым хорам здарылася. Найначай, усе артысты

раптоўна захварэлі. Ды так, што не могуць доўга вытрымаць выступленне ці рэпетыцыю. Ёсць жа такая хвароба, панацею ад якой з настойліваасцю прапануе рэклама ў мінскім метро. Але, калі пісалася гэтая кніга, а пасля выдавалася, такіх лекаў яшчэ не было. Таму хор і не змог выступаць...

Ды я крыху адхіліўся ў бок. Не мне пародыі пісаць. Хай пішуць іх тыя, хто гэтым пастаянна займаецца. Дый не толькі на паэтаў, а і на саміх сябе. М. Шабовіч на А. Зэкава, А. Зэкаў — на М. Шабовіча. Што, дарэчы, яны часам і робяць. Такое перакрываванае «апыленне» дае не менш цікавы вынік, чым звычайная пародыя. Хоць, трэба быць справядлівым, і ў А. Зэкава, і ў М. Шабовіча звычайных пародый не бывае. Яны ў іх атрымліваюцца такія, што, чытаючы іх, не смяцца проста нельга. Недаравальна нават. Як і нельга не здзіўляцца досціпу саміх парадыстаў, якія, адштурхоўваючыся ад арыгінала, пішуць такое... Хочаш — смеяся, а хочаш — рагачы, за жывот беручыся. А можна і заплакаць. Ад наплыву вялікай хвалі смеху, які талентам народжаны.

Для прыкладу, у гэтай пародыі, сціпла названай «Больш у жыта не пайду», у якасці «зыходнага матэрыялу» ўзятыя такія радкі паэта Міколы Ждановіча:

Завяла ты мяне ў высокае жыта,
Так далёка, што цяжка вярнуцца назад.

Ап'янела ў вачах калыхалася неба,
Ды сціскала мне горла тугая каса.
Я не ведаў, чаму ты шаптала: «Не трэба!»

А гэта тое, што пасля асэнсавання напісанага М. Ждановічам атрымалася ў М. Шабовіча:

І навошта вяла ты мяне ў тое жыта,
Мне б «не трэба» магла ты і дома сказаць.
Як дахаты вярнуцца, мне лепей скажы ты,
Чымся горла тугою касою сціскаць...

Нас шукалі два дні ажно тры верталёты,
І галодных, і мокрых прывезлі дамоў.
Буду з Маняй стаяць ля суседняга плота,
Больш з табой не пайду да высокіх жытоў!

Ды што М. Ждановіч! Паэтаў нашых чытаць, можна і не гэткае напаткаць. Такое часам скажуць, што міжволі думка з'яўляецца: усур'ёз яны ўсё пра-

маўляюць, альбо можа, так вырашылі пажартаваць. Як, скажам, Яўген Хвалея. Ці то муха восеньская яго ўкусіла, ці, магчыма, з нейкай іншай нагоды, калі чамусьці ўвесь белы свет становіцца не мілы, а ў горле так перасохла, што ў параўнанні з гэтым сухменем Сахара — квітнеючы аазіс, але нарадзіліся ў яго такія радкі:

Літара «Ж» —
Камбайн поле стрыжэ.

Літаратурны крытык, напаткаўшы іх, канечне, пачаў бы глыбакадумна дакемваць, што і да чаго. Парадыст жа, як вядома, не крытык. Ён дае сваю інтэрпрэтацыю прачытанаму. Таму М. Шабовіч, прачытаўшы такое, ад радасці ажно рукі пацёр. «Ну і Жэня, ну і маладзец! — падумаў ён. — Каб болей падобнага і іншыя пісалі, не тое, што без хлеба не застаўся б. Яшчэ б і на масла хапіла».

Канечне, пра тое, што М. Шабовіч падумаў, можна толькі здагадвацца. А што атрымалася ў яго — калі ласка, відаць з пародыі «Камбайнам там і не пахла». Гаворка вядзецца ад імя самога «занямонскага паэта» (выраз М. Шабовіча) Я. Хвалея, а ён — сама даверлівасць, таму ягоная душа нарохрыст. Усё, як «было», прамаўляе, нічога ад чужых вушэй не хавае. Паэт ёсць паэт. Нярэдка і ад ганарару гатовы адмовіцца, толькі б з'явілася магчымасць паспавядацца.

Мікола Шабовіч у сваёй пародыі і даў Я. Хвалею такую магчымасць:

У Мінск я прыехаў, і там бачу «Ж»,
Заходжу спакойна, без лішніх рухаў.
«Літара «Ж» — камбайн поле стрыжэ», —
Я дэкламую, каб нехта паслухаў.

Выйшла кабета, амаль непліжэ,
І, нібы на злыдня, тарочыць вочы:
— Які шчэ камбайн! Літара «Ж» —
То ж туалет жаночы!

Дасціпна, нічога не скажаш. Чытаючы кнігу «Прыколы ад Міколы», падобных прыкладаў можна прывесці колькі заўгодна. М. Шабовіч на дзіва назіральны, а яшчэ, а гэта для парадыста таксама вельмі важна, па-добраму пераборлівы. Не кідаецца на тое, што ляжыць на паверхні, а стараецца

знайсці такія радкі, штраф — з аднаго верша ці з некалькіх, якія б у пародыі дазволілі не проста пасмяшыць чытача, але і паказалі яму як некаторыя паэты, самі таго не заўважаючы, праяўляюць такую творчую неахайнасць, непераборлівасць, якая вядзе да двухсэнсоўнасці, неадэкватнага ўспрымання таго, пра што гаворыцца.

У М. Шабовіча важна і такая якасць: яму амаль ніколі не здраджвае пачуццё меры. Я невыпадкова ўдакладніў «амаль», бо, на жаль, напаткаў у кнізе... Не ведаю, як і лепш сказаць.

Апошнім часам бываюць выпадкі, калі некаторыя маладыя аўтары спрабуюць быць за панібрата з класікамі. Гэта, вядома, не нова. У рожкі са старымі сутыкаліся яшчэ некаторыя «маладнякоўцы». Цяпер такіх «разумнікаў», на шчасце, менш.

Але каб у М. Шабовіча з'явілася падобная вольнасць?! Ні за што не паверыў бы, калі б у адной з пародый не напаткаў такое! «[...] і Янка сярод іх // Стаіць пад мухай». Якога Янку мае на ўвазе, удакладняць не буду. Са зместу пародыі і так усё зразумела. Дый пародыя недвухсэнсоўна названа «Суровы Купала». Успрымем гэта звычайным недаглядам, які, асабліва не падумаўшы, дапусціў сур'эзны парадыст.

Сур'эзным называю М. Шабовіча не таму, што нярэдка самі гумарысты — людзі не проста сур'эзныя, а занадта сур'эзныя. Якраз М. Шабовіч і ў жыцці не пазбаўлены пачуцця гумару. Маю на ўвазе сур'эзнасць іншага кшталту. Паколькі гумар, пры ўсім іншым, і свайго роду духоўныя лекі, дык той, хто дае іх іншым, мусіць да гэтага стаўцца з усёй сур'эзнасцю.

Васіль Ткачоў — таксама пісьменнік вядомы. Ён і праяік, і драматург, і публіцыст. У кнізе «На все село один мужик» выступае як апавядальнік. «Чыста» гумарыстычных твораў сярод іх няма, але тонкі, дасціпны гумар прысутнічае ці не ў кожным апавяданні. У тым ліку і ў тым, якое дало назву кнізе і якое завяршае яе. Сам аўтар даў яму падзагалавак «Жыцейскія гісторыі». У пэўнай ступені гэта так, бо ўзяты асобныя эпизоды з жыцця персанажаў твора. А іх усяго трое, жыхароў

вёскі Шкірдзюкі. Некалі шматгалосай, а цяпер знікаючай, таму што засталіся толькі гэтыя персанажы, якія нікуды не збіраюцца выязджаць.

Адзін мужчына і дзве жанчыны, ведаюць адно аднаго яшчэ з гадоў маленства і юнацтва. Паміж імі тады ўзніклі пачуцці. Цяпер, на схіле жыцця, гэтыя пачуцці зноў даюць пра сябе знаць. І гэтаксама, як тады, у час маладосці, не ўсё так гладка, як можа падацца на першы погляд. Атрымліваецца таксама свайго роду любоўны трохкутнік. В. Ткачоў часам піша з непрыхаванай іроніяй, месцамі «дазваляе» самім персанажам пакпіць адзін з аднаго. Але ўсё гэта робіцца з любоўю да тых, чый век завяршаецца, але хто не растраціў сваіх пачуццяў, сярод якіх і самае светлае і моцнае — каханне.

І ў іншых творах персанажы таксама запамінальныя. Нават у навелах, сярод якіх вылучаецца «Шанс». Гэта гісторыя старога халасцяка Генадзя Пятровіча, які нечакана напаткаў у аўтобусе жанчыну, з якой пазнаёміцца яму раіла знаёмая. Па тэлефоне яны да нічога пэўнага не прыйшлі. Цяпер жа...

У серыі «Несур'эзна пра сур'эзнае» на падыходзе новыя кнігі. Балазе, гумарыстаў і сатырыкаў у беларускай літаратуры стае. Ухвальна і тое, што ім ёсць што вынесці на строгі чытацкі суд. Гэта і Уладзімір Ермалаеў, які, на жаль, сёлета пайшоў з жыцця. Гэта і Казімір Камейша, і Мікола Чарняўскі... Несумненна, ім у бібліятэчцы месца знойдзецца. Як і іншым пісьменнікам. І бясспрэчна, што творы іхнія будуць запатрабаваныя. Не ў апошнюю чаргу таму, што серыя «прагучала».

Адбылося гэта не толькі дзякуючы таму, што ў ёй планка мастацкасці вытрымліваецца на належнай вышыні. Немалаважна і тое, што ўдала знойдзены фармат кніжак, якія невялікія памерам. Што зручна для карыстання. Мастацкае афармленне таксама добра прадумана. Для афармлення вокладкі бяруцца рэпрадукцыі карцін Валянціна Губарава — мастака, які, як і аўтары твораў, дзе жартам, а дзе ўсур'эз выхоплівае пэўныя моманты з нашага жыцця.

Застаецца толькі сказаць: «Да новых сустрэч!»